

INDEX ZÁKLADNÍCH SCHOPNOSTÍ

DESET LET PO MILÉNIOVÉ DEKLARACI

Pokrok ve vývoji sociálních indikátorů se zpomalil

Z indexu základních schopností (Basic Capabilities Index, BCI) koalice Social Watch pro rok 2010 vyplývá, že proces boje proti chudobě se za posledních dvacet let zpomalil. Vývoj tohoto indexu od roku 2000, kdy byly stanoveny Rozvojové cíle tisíciletí, je důkazem, že tento proces se nezrychluje, ale právě naopak zpomaluje, a úsilí mezinárodní komunity se nepodařilo transformovat v rychlejší zlepšení sociálních indikátorů. Společenský pokrok nemusí automaticky kopírovat hospodářský růst, a proto je pro přesnější měření vývoje chudoby ve světě zapotřebí lepších (nepeněžních) indikátorů.

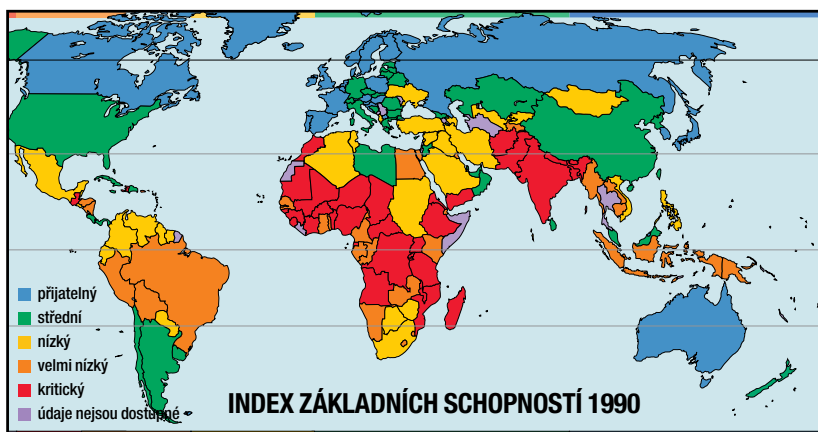
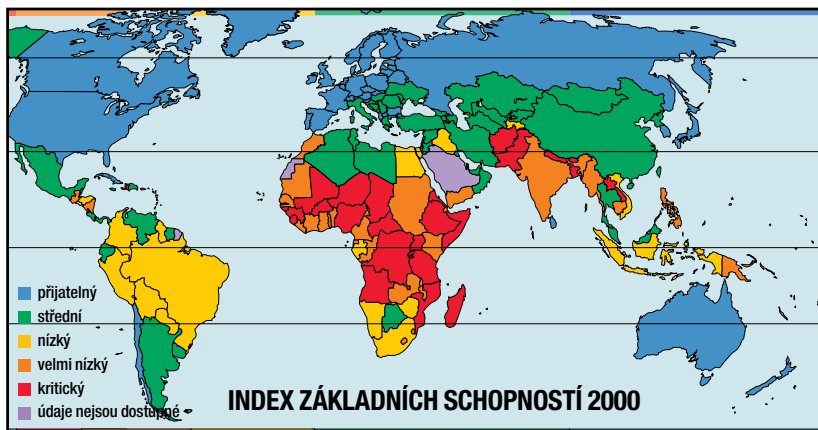
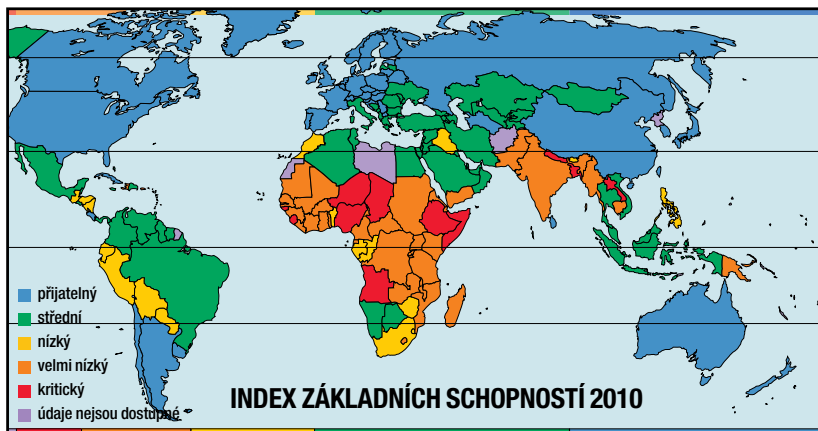
Ve své zprávě „*Dodržení slibu*“ v únoru 2010 generální tajemník OSN Pan Ki-mun uvedl, že Rozvojové cíle tisíciletí „představují kvantifikované, časově omezené cíle celého světa pro vypořádání se s extrémní chudobou, hladomorem a nemocemi, a pro podporování genderové rovnosti, vzdělávání a udržitelnosti životního prostředí. Jsou zároveň vyjádřením základních lidských práv - práv každého člověka na dobré zdraví, vzdělání a střechu nad hlavou.“

Avšak i přesto, že jsou tyto cíle „kvantifikovatelné“, nejsou snadno měřitelné. OSN vyvinula sadu 38 indikátorů, které pokrývají konkrétní závazky přijaté v rámci těchto cílů, ale u většiny zemí nejsou k dispozici všechny potřebné údaje. Pokud jde o jeden z nejdůležitějších cílů, snížení podílu populace, který přežívá s méně než jedním dolarem na den, jsou údaje za rok 2005 (či aktuálnější) k dispozici jen u 67 zemí.

Současný stav z pohledu BCI

Index BCI zavedla koalice Social Watch jako alternativní způsob monitorování chudoby ve světě. Většina dostupných nástrojů na měření chudoby totiž vycházela z předpokladu, že jde o ryze monetární fenomén, a tak postihovala například skutečnost, jak velká část obyvatelstva žije s příjmem nižším než jeden dolar denně. Index BCI je, podobně jako jiné (nepeněžní) způsoby měření chudoby, založen na schopnosti jednotlivce získat přístup k množině služeb, které jsou nezbytné pro jeho přežití a zachování lidské důstojnosti. Indikátory, které jsou zohledněny v indexu BCI, patří mezi základní kritéria měření pokroku v dosažení Rozvojových cílů tisíciletí.

Index BCI je průměrem ze tří indikátorů: 1) úmrtnost dětí do pátého roku života, 2) reprodukční zdraví, tj. zdraví matek a novorozenců, a 3) úroveň vzdělání (měřená pomocí kombinace zápisu dětí ve školním věku do prvních tříd a podílu těch, které dosáhnou pátého ročníku). Všechny uvedené indikátory jsou měřeny procentuálně a nabývají hodnot od 0 do 100. Úmrtnost do pátého roku života, která je obvykle vyjadřována jako poměr úmrtí na 1000 živě narozených dětí, je vyjadřována jako 100 minus tato hodnota, takže například průměrná úmrtnost 20 dětí z tisíce dává hodnotu 2% a po odečtení od 100 představuje hodnotu základního indikátoru 98. Díky tomu je teoretickým maximem tohoto kritéria 100 bodů, což by znamenalo, že všechny živě narozené děti se dožijí pátého roku života. Reprodukční zdraví dosáhne maximální hodnoty 100 bodů v případě, že všechny rodičky mají přístup k porodní péči zajištěné školenými zdravotními odborníky. Indikátor úrovně vzdělání analogicky dosahuje hodnoty 100 bodů, pokud všechny děti ve školním věku nastoupí do základních škol a absolvují

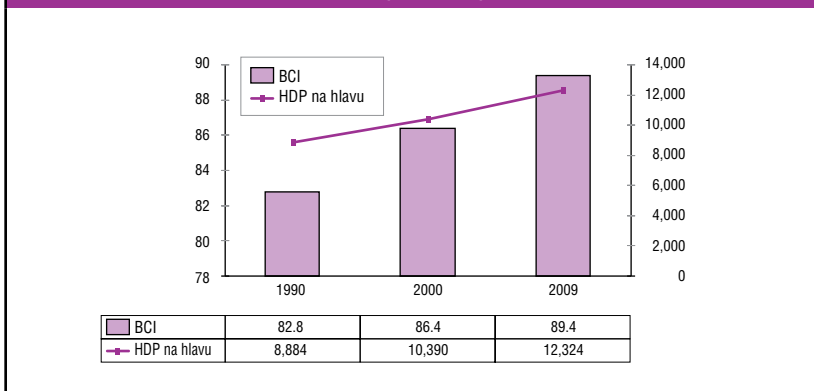

VÝVOJ BCI PODLE ZEMĚ											
země	BCI 2000	vývoj BCI	BCI 2010	země	BCI 2000	vývoj BCI	BCI 2010	země	BCI 2000	vývoj BCI	BCI 2010
Afgánistán	45			Irák	81	→	88	Nikaragua	76	→	81
Albánie	99	←	97	Írán	93	→	95	Nizozemí	99+		99
Alžírsko	94	→	96	Irsko	98		99	Norsko	99		99
Angola	57	→	60	Island	99+		99	Nový Zéland	98	→	99+
Argentina	97	→	98	Itálie	95		99	Omán	94		94
Arménie	95		94	Izrael	96		96	Pákistán	55	→	65
Austrálie	99		99	Jamajka	94	←	93	Panama	94		94
Ázerbájdžán	90	→	94	Japonsko	99+		99+	Paraguay	81	→	89
Bahamy	94	→	97	Jihoafrická republika	85		86	Peru	82	→	88
Bahrajn	95		95	Jordánsko	97		97	Pobřeží slonoviny	73	→	74
Bangladéš	61		61	Kambodža	65	→	70	Polsko	99		99
Barma	67	→	77	Kamerun	75		75	Portugalsko	98	→	99
Belgie	99+	←	99	Kanada	99		99+	Rakousko	99		99
Belize	91	→	96	Kapverdy	93	←	87	Rovníková Guinea	66	→	68
Bělorusko	98		99	Katar	96	←	94	Rumunsko	97		97
Benin	78	→	85	Kazachstán	95	→	97	Ruská federace	99		98
Bhútán	63	→	85	Keňa	65	→	71	Rwanda	57	→	79
Bolívie	82		83	Kiribati	88	←	82	Řecko	94	→	99
Bosna a Hercegovina	97		97	KLDR	92			Saudská Arábie			92
Botswana	91		90	Korejská republika	99+		99	Senegal	70	→	71
Brazílie	88	→	96	Kolumbie	87	→	94	Sierra Leone	55	→	61
Bulharsko	98		98	Komory	74			Singapur	98		98
Burkina Faso	55	→	69	Konžská republika	73	→	80	Slovensko	98		98
Burundi	53	→	66	Kostarika	96	→	97	Slovinsko	99		98
Čad	50	→	54	Kuba	98		99	Somálsko	58		57
Černá Hora	97		97	Kuvajt	94		94	Spojené arabské emiráty	92	→	95
Česká republika	99		98	Kypr	95		96	Spojené království	99		99
Čína	97	→	99	Kyrgyzstán	95		95	Spojené státy	97		97
Dánsko	99		99	Laos	59	→	63	Srbsko	97	→	98
Dominické společenství	96	←	92	Lesotho	74	→	78	Srí Lanka	98		99
Dominikánská republika	90		90	Libanon	94	←	92	Středoafriická republika	63	→	65
Džibuti	72	→	76	Libérie	70	←	67	Súdán	79	←	77
Egypt	83	→	91	Libye	96			Surinam	91		91
El Salvador	88	→	91	Litva	99		98	Svazijsko	77	→	81
Ekvádor	95	←	88	Lotyšsko	99	←	97	Sýrie	92	→	96
Chile	98		98	Lucembursko	99		99	Španělsko	99		99
Demokratická rep. Kongo	58	→	78	Madagaskar	61	→	76	Švédsko	99		99
Eritrea	56	→	76	Maďarsko	97		98	Švýcarsko	98		98
Estonsko	99		99	Malajsie	96	→	97	Tádžikistán	86	→	93
Etiopie	48	→	53	Malawi	72	←	70	Tanzanie	63	→	75
Filipíny	79	→	81	Maledivy	88	→	92	Thajsko	96		96
Finsko	99+		99	Mali	62	→	69	Togo	71	→	74
Francie	99		99	Malta	95	→	97	Trinidad a Tobago	96		96
Gabon	84			Maroko	78	→	88	Tunisko	94	→	97
Gambie	76	←	72	Mauretánie	69	→	71	Turecko	90	→	95
Ghana	66	→	77	Mauricius	98		98	Turkmenistán	91	→	98
Gruzie	94	→	97	Mexiko	92	→	96	Ukrajina	97		97
Guatemala	69	→	88	Moldavsko	91	→	96	Uruguay	97	→	98
Guinea	54	→	67	Mongolsko	94	→	96	Uzbekistán	96	→	97
Guinea-Bissau	55	→	60	Mozambik	62	→	71	Venezuela	94	←	91
Guyana	85	→	91	Namibie	86	→	90	Vietnam	86	→	93
Haiti	63	→	67	Nepál	54	→	58	Zambie	68	→	75
Honduras	80	→	84	Německo	99+		99	Zimbabwe	82	→	87
Indie	67	→	73	Niger	48	→	59				
Indonésie	85	→	90	Nigérie	64	←	61				

vysvětlivky: ← významný pokles ← pokles || stagnace → mírný pokrok → významný pokrok

pozn.: údaje uvedené kurzívou představují odhady

GRAF 1: Index BCI a HDP na hlavu ve světě (1990-2009)

pět let školní docházky. Tyto tři indikátory jsou následně zprůměrovány, takže výsledná hodnota indexu se pohybuje mezi 0 % a 100 % (viz vývoj BCI podle zemí na předchozí stránce).

Z údajů vyplývá, že od roku 1990 došlo ve světě ke všeobecnému pokroku ve snaze snížit výskyt chudoby. V posledních 20 letech celková hodnota BCI i celosvětový příjem na hlavu vzrůstaly. Tabulka 1 představuje průměrnou celkovou hodnotu BCI a příjmu na hlavu v přepočtu na konstantní kupní sílu (KKS) v dolarech pro tři rozhodná období (1990, 2000 a 2009).

Nárůst příjmu na hlavu se zrychlil ze 17 % v období 1990–2000 na 19 % v období 2000–2009, ale nárůst indexu BCI se zpomalil ze 4 % v 90. letech minulého století na 3 % v první dekádě tohoto století. Z toho vyplývá, že Miléniová deklarace ani úsilí mezinárodní komunity dosáhnout stanovené cíle se neproměnilo v rychlejší vývoj sociálních indikátorů, přestože k tomu byly uvolněny potřebné prostředky. Naopak, údaje v grafu 1 potvrzují závěry nedávného průzkumu, podle kterých se od roku 2000 vývoj těchto indikátorů zpomalil.¹

Analýza chování agregované úrovně indexu BCI ukazuje velké rozdíly mezi různými oblastmi světa. Zkoumání indexu v této agregované podobě má dobrý smysl přinejmenším ze dvou důvodů. Zaprvé existují vzorce geografického šíření, pokud jde o navrhování a implementaci politických opatření na omezení chudoby a uspokojování základních potřeb obyvatelstva, které je index BCI, stejně jako jiné metody měření absolutní chudoby, schopny zachytit, a zadruhé platí, že země, které takový region vytvářejí, jeví jasné známky vzájemné závislosti, takže mají tendenci chovat se podobně, pokud jde o vývoj některých socioekonomických indikátorů.

Pro potřeby grafu 2 byla hodnota indexu BCI pro každou oblast vypočítána jako vážený průměr BCI každé země podle jejího počtu obyvatel. Z grafu vyplývá, že ve všech oblastech došlo k nárůstu BCI, ale v některých z nich byl tento nárůst pouze marginální. Vyspělé země vykazují velmi malý nárůst, protože dosahují hodnot blízkých se 100 % a nemají tedy prostor pro významnější zlepšení. Tyto země dosahují nejvyšších úrovní lidského rozvoje a rovnosti a nejnižších úrovní chudoby, a proto mají také nejvyšší úroveň základních schopností podle indexu BCI.

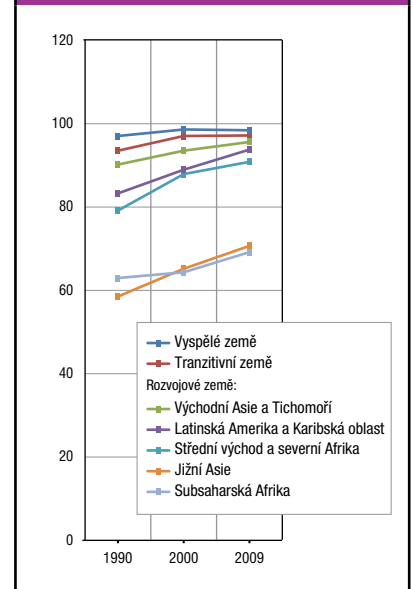
Do druhé kategorie spadají tranzitivní země Latinské Ameriky, Středního východu a severní Afriky, které v období 1990–2009 dosáhly výrazného pokroku. Nicméně nejvýraznější zlepšení bylo zaznamenáno mezi roky 1990 a 2000 a další pokrok v letech 2000–2009 byl relativně pomalejší. I zde údaje dokládají, že nárůst indexu BCI se po roce 2000, kdy byly stanoveny Rozvojové cíle tisíciletí, místo urychlení dalšího vývoje zpomalil.

Třetí kategorií představují země jižní Asie, které si po roce 2000 zachovaly tempo růstu z předchozí dekády, a oblast subsaharské Afriky, v níž jako jediné index BCI rostl po roce 2000 rychleji než v období 1990–2000, kdy nezaznamenal téměř žádný vývoj. Oba tyto regiony vycházely z velice nízkých hodnot a budou muset svůj rozvoj urychlit ještě víc, pokud chtějí v následujícím desetiletí dosáhnout alespoň průměrně přijatelných hodnot. Jižní Asie se v tomto smyslu rozvíjí rychleji než subsaharská Afrika. Tento region tvoří malá skupina zemí, jejíž průměr silně ovlivňuje Indie, která na indexu BCI postoupila o pět procentních bodů mezi lety 1990 a 2000 a o dalších pět bodů poté. Rozlehlá a různorodá oblast subsaharské Afriky tím pádem dosáhla nejnižších hodnot indexu BCI v roce 2010.

Průměrný nárůst BCI mezi rozvojovými zeměmi východní Asie a Tichomoří je velmi pomalý, protože statistiky v tomto regionu zásadním způsobem ovlivňuje Čína. Ta dosahuje relativně vysoké úrovně BCI, ale jen pomalého růstu, což je v příkrém protikladu s vývojem příjmu na hlavu nebo procentem obyvatelstva, které přežívá s méně než jedním dolarem na den. V posledních 20 letech zaznamenala Čína úžasný pokrok ve vývoji těchto dvou indikátorů, ale převážná část vývoje základních sociálních indikátorů v zemi proběhla před 90. léty minulého století.

Tabulka 1 představuje alternativní úhel pohledu na nedávný vývoj, založený na úrovních hodnot indexu BCI (kritická, velmi nízká, nízká, střední a přijatelná). Za posledních 20 let si skupiny zemí se středními a přijatelnými hodnotami na jedné a nízkými, velmi nízkými a kritickými hodnotami na druhé straně vyměnily místa v tom smyslu, že první jmenovaná se rozrostla z 40 % na 61 % všech zemí, pro které je možné BCI stanovit, zatímco druhá se zmenšila z 60 % na 39 %. V obou skupinách se největší snížení počtu zemí s nejhorsími podmínkami a zvýšení počtu zemí na relativně lepší úrovní odehrály před rokem 2000, zatímco na počátku nového tisíciletí se tento vývoj zpomalil.

GRAF 2: Vývoj indexu BCI podle regionu (1990-2009)

Několik případů nedávné evoluce

Kromě velkých změn mezi jednotlivými regiony docházelo i k výrazným změnám mezi jednotlivými zeměmi v těchto regionech. Evropa a Severní Amerika jsou relativně homogenní a úroveň rozdílů mezi zeměmi představujícími tyto dva regiony je celkem nízká. Kromě toho tyto oblasti nezaznamenaly žádný výraznější vývoj, neboť jsou tvořeny zeměmi, které již dosahují uspokojivých hodnot indexu BCI. Jiné regiony však vykazují vyšší míru fluktuací ve vývoji za posledních 20 let (viz graf 2). Na všech úrovních přehledové mapy rozvoje je možné najít země, které pokročily vpřed, i ty, které ve svém vývoji naopak učinily krok zpátky.

Ve skupině s „přijatelnou“ úrovní BCI dosáhla největšího pokroku v 90. letech Albánie, která však zároveň prodělala nejhlubší propad v následujícím desetiletí. Tento propad byl relativně malý, ale naznačuje nedostatek kontinuity v úsilí zlepšovat výkonnost s ohledem na indikátory BCI. Pokud jde o skupinu se středními hodnotami BCI, je velmi nápadné soustředit se na jejího nejlepšího a nejhorsího člena. Není překvapením, že na vrcholku žebříčku stojí Brazílie, která si vedla velmi dobře: Dosahovala vysoké úrovně hospodářského růstu a kontinuálního politického úsilí, které v posledních 20 letech významně přispělo k omezení chudoby. Na dolním konci žebříčku nalezneme

TABULKA 1: Vývoj indexu BCI podle úrovní (počet zemí)

	1990	2000	2010
Kritická	42	35	22
Velmi nízká	18	17	22
Nízká	34	19	19
Střední	29	43	40
Přijatelná	33	50	58
Celkem	156	164	161

1 Fukuda-Parrová a Greenstein, „Jak měřit implementaci Rozvojových cílů tisíciletí: Rychlost pokroku nebo dosahování cílů?“ Mezinárodní centrum pro inkluzivní růst – Rozvojový program OSN, pracovní zpráva č. 63, květen 2010.

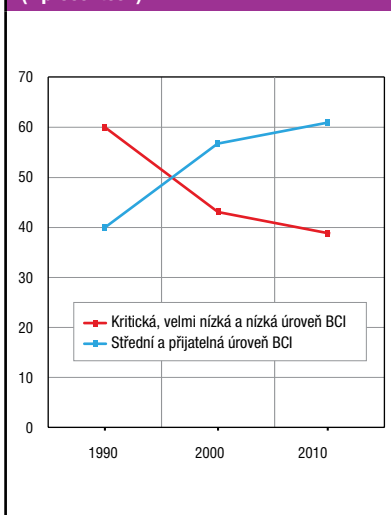
mnoho příkladů z oblasti subsaharské Afriky (včetně zemí s vysokými příjmy z těžby ropy a dalších surovin), které jasně dokládají, že výhoda nerostného bohatství nepředstavuje automatický přístup ke zvýšení blahobytu obyvatel, a to ani v případě, kdy země vykazuje zdravé ekonomické indikátory. Je zřejmé, že nestačí jen poskytnout prostředky a služby zaměřené na snižování chudoby, ale že musí zároveň následovat kolektivní akce ze strany představitelů politického systému. Bez tohoto závazku není možné dosáhnout společenského pokroku.

Konečně, ale s neměsí důležitostí, bychom se měli podívat na celou řadu zemí na dalších úrovních indexu BCI. Na nízké úrovni vidíme enormní pokroky Guatemaly a Bhútánu. Na velmi nízké úrovni je v letech 2000–2009 patrný výrazný vývoj v zemích, které se zotavují z ozbrojených konfliktů, jako například ve Rwandě, zatímco v případě Súdánu index BCI pokračoval v systematickém poklesu, kterého se drží již 20 let. Pokud jde o země s kritickou úrovní BCI, některé z nich, například Burkina Faso, Burundi nebo Guinea si vedly celkem dobře, zatímco jiné, například Nigérie, v tomto ohledu zcela selhaly.

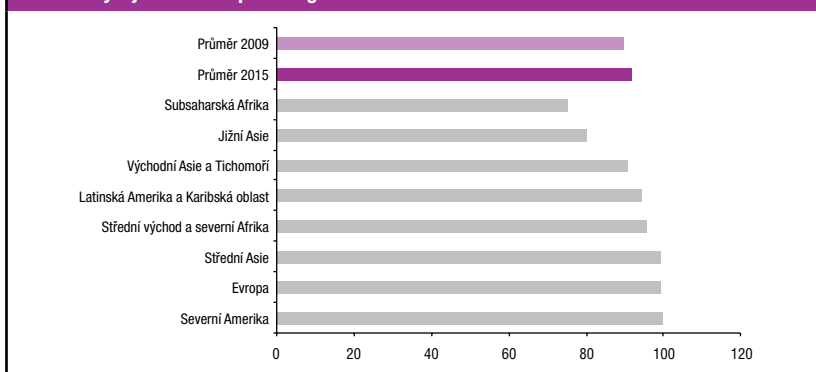
Výhled do budoucnosti

Ve světle nedávného vývoje hodnot indexu BCI je zřejmé, že extrémní chudoba, měřená podle přístupu obyvatel k balíku služeb nezbytných pro lidské přežití, bude postupem času ubývat, ale rychlost jejího potlačování není automaticky dána vývojem ekonomiky. I při celkem nízké úrovni hospodářského růstu mají indikátory BCI tendenci klesat. Podobně je tomu i u jiných nepeněžních měřítek chudoby, jako index „neuspokojených základních potřeb“, který byl v 80. letech minulého století měřen ve velké části zemí Latinské Ameriky. Pokud dlouhodobý trend vývoje indexu BCI spočívá v tom, že stále menší množství zemí bude spadat do kritické úrovně a stále více z nich bude dosahovat hodnot dlouhodobě přesahujících 90 %, pak bude nutné, aby se monitoring sociálního vývoje přeorientoval z průměrných národních indikátorů na jiné druhy měření, které by nabízely více úrovní variance a disagregace, zejména pro země s vyššími hodnotami indexu BCI.

GRAF 3: Vývoj podle širších skupin úrovní (v procentech)

GRAF 4: Vývoj indexu BCI podle regionu do roku 2015

Aby byl takový monitoring možný, je zapotřebí závazku ze strany mezinárodního společenství, které by se mělo chopit úlohy poskytovat lepší a přesnější statistiky i s ohledem na genderovou, regionální a etnickou diskriminaci. Skutečnost je taková, že tyto indikátory jsou k dispozici pro velkou většinu vyspělých zemí, ale jen málo statistických informací je v tomto smyslu k dispozici o zbytku světa. Mnoho zemí v následujících letech poskočí do skupiny se středními či přijatelnými hodnotami BCI, stejně tak bude přibývat i těch, jejichž BCI bude stagnovat, protože nemůže přerůst 100 %. Celosvětový vzorec udržitelného nárůstu indexu BCI, ač s pomalejším tempem růstu než do roku 2000, naznačuje, že je nutné posuzovat stále více zemí podle

sofistikovaných nepeněžních měřítek, která přesněji zachycují vývoj nepeněžní chudoby ve světě.

Lineární projekce v grafu 4, založená na údajích z období 1990–2000 a 2000–2009, však zároveň ukazuje, že pokud zůstanou současné trendy ve vývoji BCI zachovány, rozlehlé oblasti světa nebudou schopny dosáhnout přijatelné úrovně BCI ani do roku 2015. ■

TECHNICKÉ POZNÁMKY:

I. Indikátory BCI:

- Vzdělání: a) procento dětí, které dosáhnou pátého ročníku základní školy; b) čistý podíl dětí školního věku, které nastoupí do základních škol. Indikátor vzdělání se skládá z průměru těchto hodnot.
- Úmrtnost dětí do 5. roku života. Hodnota tohoto indikátoru se vypočítá jako podíl dětí, které se dožijí pátého roku života, tedy jako $I2 = (100 - M)$, kde M je úmrtnost v prvních pěti letech života v přepočtu na 1.000 narozených dětí.
- Procento porodů probíhajících za přítomnosti kvalifikovaných zdravotníků.

II. Index BCI byl vypočítán pro tři časové okamžiky, a to s pomocí různých zdrojů volně dostupných informací (kompletní seznam zdrojů viz: <www.socialwatch.org>). Aby bylo možné doplnit údaje za roky 1990, 2000 a 2009, vypracoval výzkumný tým koalice Social Watch sadu aproximací, které maximalizují vypovídací hodnotu dostupných informací. Pro rok 1990 to znamenalo zvážení disponibilních údajů v rozmezí 5 let se středem v roce 1990 a rozptylem +/- 2 roky. V případech, kdy pro období před rokem 1990 nebyly k dispozici žádné údaje, se stále přihlíželo k pětiletému intervalu, ovšem s rozsahem až do roku 1995 včetně. Pro rok 2000 byl opět zvolen pětiletý interval s rokem 2000 jako

základem a rozsahem hodnot +/- 2 roky. Konečně pro rok 2009 bylo použito kritérium posledních dostupných údajů po roce 2005.¹

III. Hodnoty všech tří indikátorů spojuje vysoká míra korelace a hodnoty jednotlivých indikátorů jsou navíc pozitivně korelovány mezi jednotlivými časovými úseky, takže pro země, pro které nebyly k dispozici informace o procentu porodů probíhajících za přítomnosti kvalifikovaných zdravotníků, byly hodnoty BCI stanoveny na základě zbývajících dvou složek indexu (vzdělání a dětské úmrtnosti).

IV. S ohledem na to, aby bylo možné vývoj jednotlivých zemí rozdělit do kategorií, stanovil výzkumný tým koalice Social Watch následující mezníky: méně než záporná standardní odchylka od průměrného vývoje (významný pokles); mezi zápornou standardní odchylkou od průměru a -1 % variace poměru (pokles); mezi -1 % a 1 % variace poměru (stagnace); mezi 1 % variace poměru a standardní odchylkou průměrné variace (mírný pokrok); a více než kladná standardní odchylka průměrné variace (významný pokrok). ■

¹ Hodnoty indexu BCI v „diamantech“ u národních zpráv odpovídají hodnotám pro rok 2010.